

НАПРЯМ 2. СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-450-7-11>

ПОЛЬОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК МЕТОД КОМПАРАТИВНИХ СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИХ СТУДІЙ

Аскерова І. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри слов'янських, романських і східних мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Пропонована розвідка призначена оглядові теоретико-методологічних засад вивчення семантичних полів у парадигмі сучасних порівняльних лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних досліджень, з'ясуванню структурної організації цих лексичних угруповань, а також типології семантичних відношень між їх конституентами.

Виникнення поняття "семантичне поле" пов'язане як за своєю сутністю, так і за часом із відродженням у 20-30 рр. минулого століття вчення В. фон Гумбольдта про "внутрішню форму мови" та з тривалою науковою дискусією про "внутрішній зміст" мови як основний предмет лінгвістичного дослідження.

Перші спроби теоретичного осмислення аналізованого поняття мали місце у працях німецьких учених кінця XIX – початку XX ст. Г. Іпсена (якому належить сам термін "семантичне поле") і Й. Тріра та їх послідовників. Варто відзначити, що згадані лінгвісти були, по суті, засновниками двох діаметрально протилежних напрямів у розумінні семантичного поля, перший з яких – *синтагматичний*, пов'язаний з ідеями Г. Іпсена та В. Порцига; другий – *парадигматичний*, репрезентований поглядами Й. Тріра й Л. Вайсгербера. Основні розбіжності в концепціях учених були пов'язані передовсім із тим, що Г. Іпсен основним критерієм належності до певного поля вважав існування спільних формальних показників; Й. Трір, у свою чергу, кваліфікував поле як суто логічну категорію, до складу якого входять одиниці, об'єднані на підставі наявності спільного значення [3, с. 444–446]. Детальніше про теорії семантичного поля у працях німецьких учених див. у таких розвідках [2; 4 та ін.].

У сучасній лінгвістиці ці спочатку опозиційні підходи прийнято кваліфікувати не як протилежні, а, навпаки, як такі, що взаємно доповнюють одне одного, адже парадигматичні та синтагматичні відношення взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Теорія польової організації лексичної системи мала істотний вплив на лінгвістичну науку ХХ ст., зокрема на її структуралістський напрям. На сьогоднішній день існує досить багата література щодо теоретичних та методологічних засад цього поняття. Так, зокрема, серед українських і польських мовознавців теорію семантичного поля розробляли М.П. Кочерган, О.О. Селіванова, Ю.Ф. Прадід та ін.; Д. Бутлер, Р. Токарський, В. Мьодунка, В. Пісарек.

Незважаючи на те, що праці згаданих вище вчених становлять серйозну теоретичну базу досліджуваної проблематики, однак огляд цих розвідок свідчить про відсутність типології лексичних угруповань, загальноприйнятих критеріїв їх виділення, однастайності у трактуванні структурної організації та ієрархії їх конститuentів. Понадто ж сам термін "поле" ("семантичне поле", "лексико-семантичне поле" та ін.) часто вживається недиференційовано поряд із термінами "група" ("лексико-семантична-група", "тематична група"), "парадигма" ("лексико-семантична парадигма") тощо. На жаль, обсяг розвідки не дозволяє нам вичерпно представити різні наукові визначення досліджуваних понять, а також відмінні точки зору на смислові відношення між елементами окремих лексико-семантичних угруповань. Неузгодженість же у використанні термінів викликає значні труднощі, пов'язані із конструюванням певного семантичного поля, у нашому випадку – назв емоцій.

Проаналізувавши й синтезувавши різні лінгвістичні концепції, ми у своєму дослідженні емотивної лексики польської та української мов виходимо з того, що для семантичного поля характерним є набір таких основних ознак: системність (наявність елементів поля і структурних відношень між ними); семантична й функціональна спільність елементів поля; можливість об'єднання в поле однорідних та різнорідних елементів; подальше структурування поля на мікрополя; виділення в структурі поля ядра та периферії; розмитість меж між ядром і периферією, між зонами периферії; можливість для конститuentів поля належати до різних полів, а також до ядра одного поля і до периферії іншого; перетинання полів й утворення спільних сегментів, зон семантичного переходу.

Із представленої низки характеристик слідує, що семантичні поля розпадаються на менші об'єднання на підставі наявності спільної семи, і ці субструктури ми кваліфікуємо як семантичні мікрополя. Елементи семантичних мікрополів характеризуються передусім синтагматичними і парадигматичними зв'язками, а також відношеннями синонімії, антонімії, конверсії та гіпонімії.

Специфікою лексико-семантичної системи мови, як відомо, є її кореляція із позамовною дійсністю, а отже, системні зв'язки між словами в межах семантичного поля визначаються не лише особливостями лексичної системи, а й об'єктивними властивостями позначуваних реалій. Інакше кажучи, при конструюванні того чи іншого поля варто враховувати дані тих наук, які спеціально досліджують цю ділянку позамовної дійсності. І хоч наукова картина певного фрагмента дійсності та її відбиття в мові не завжди збігаються, важливість урахування цих відомостей залишається незаперечною. Отож, при побудові досліджуваних нами семантичних мікрополів назв емоцій у польській та українській мовах ми виходимо з наукових психологічних знань про емоційну сферу людини, беручи до уваги психологічні класифікації і характеристики психоемоційних явищ.

Кожне мікрополе складається з ядра (семантичного центру) і периферії. Моделюючи семантичні мікрополя назв емоцій у польській та українській мовах, до ядерної частини ми відносимо найуживаніші лексичні одиниці, що є носіями основних сенсів і відзначаються високою частотністю та стилістичною нейтральністю. До ближчої периферії зараховуємо лексеми, що мають у своїй смисловій структурі відповідну гіперсему в поєднанні з додатковим семантичним компонентом, а також ті, які характеризуються нижчою частотністю й стилістичною маркованістю. Дальшу периферійну зону становлять назви з похідним значенням емоції.

Отже, заслуга теорії поля полягає передовсім у кардинальному переосмисленні атомізму традиційної семантики, в розробці концепції системної організації лексики й поглибленню погляду на взаємні смислові відношення між елементами поля. Польове моделювання лексики уможливило також розвиток компонентного аналізу, тобто опису всіх лексичних одиниць за допомогою обмеженого числа елементів. Як слушно зауважує польська дослідниця Д. Буттлер, "найціннішим у теорії поля є метод комплексного опису лексичних явищ, можливість порівняння лексики різних епох у межах однієї мови або лексичних угруповань кількох мов", що заклало підвалини сучасної лексичної компаративістики [4 с. 59; 1, с. 271]. Не менш важливим є поняття семантичного поля для історико-етимологічних досліджень. Перспективою подальших наукових пошуків вважаємо розгляд співвідношення понять "семантичне поле" та "концептуальне поле", "концепт", "концептосфера" у сучасних полоністичних й україністичних студіях із лінгвістичної семантики.

Література:

1. Buttler D. Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu 'pozostający w związku z radością'. *Prace Filologiczne*. 1977. T. XXVII. S. 271–286.
2. Buttler D. Koncepcje pola znaczeniowego. *Przegląd Humanistyczny*. 1967. Z. 2. S. 41–59.
3. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Pod red. K. Polańskiego. Wrocław, Warszawa, Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2003. 732 s.
4. Miodunka W. *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowanie*. Kraków : PWN nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1980. 179 s.